

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА РЕГІОНУ: СУТНІСТЬ І ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті висвітлено сутність понять “регіон” та “зовнішньоекономічна безпека”. Розглянуто роль зовнішньоекономічної безпеки регіону в забезпеченні національної безпеки держави, розкрито основні проблеми забезпечення зовнішньоекономічної безпеки регіонів. Запропоновано авторське визначення термінів “зовнішньоекономічна безпека держави” та “зовнішньоекономічна безпека регіону”.

Ключові слова: національна безпека, зовнішньоекономічна безпека, регіон, регіональні інтереси, загрози, зовнішньоекономічна безпека регіону.

I. Вступ

Велика частина суспільно-економічних проблем сьогодні формується на регіональному рівні. Національна безпека значною мірою зумовлюється проблемами та ситуацією в регіонах. Зростання ролі регіонів, їх впливу на макроекономічну ситуацію в державі пояснює актуальність дослідження цієї проблеми.

У період становлення України у світовому просторі як самостійної та незалежної держави проблема зовнішньоекономічної безпеки набуває особливої гостроти. Збільшення вагомості ролі регіонів у суспільно-економічному розвитку країни потребує посиленої уваги до забезпечення зовнішньоекономічної безпеки на регіональному рівні.

Концептуальні засади зовнішньоекономічної безпеки знаходимо у фундаментальних працях таких вітчизняних науковців і політологів: Я.Б. Базиліюк, І.Ф. Бінька, В.А. Богомолова, З.С. Варналія, О.С. Власюка, А.С. Гальчинського, Б.В. Губського, Я.А. Жаліла, В.І. Кравченка, А.І. Мокія, В.І. Мунтіяна, С.В. Науменка, Г.А. Пастернак-Тарнаушенка, А.І. Сухорукова, А.В. Чеснокова, І.С. Чорнодіда, Г.Г. Шестопалова, В.Т. Шлемка та ін.

Дослідженням проблем економічного розвитку регіонів займалися економісти та держслужбовці, зокрема такі як: С.О. Біла, В.Є. Воротін, М.І. Долішній, С.М. Злупко, Н.А. Мікула, В.А. Поповкін, Д.К. Прейгер, О.І. Шаблій.

Проте проблема забезпечення зовнішньоекономічної безпеки регіону на сьогодні залишається недостатньо дослідженою. Окремі її аспекти розглядають такі вітчизняні фахівці, як: І.Г. Бабець, О.В. Баженова, Н.С. Вавдіюк, З.В. Герасимчук, А.Д. Пілько, Р.В. Покотиленко, А.М. Сундук, Н.Л. Чернова, В.О. Шуршин, Л.А. Яремко та ін.

II. Постановка завдання

Метою статті є визначення сутності зовнішньоекономічної безпеки регіону та проблем її забезпечення в сучасних умовах.

Для досягнення поставленої мети слід вирішити такі завдання:

- дослідити запропоновані вченими визначення понять “регіон” та “зовнішньоекономічна безпека”;
- визначити загрози зовнішньоекономічній безпеці регіону;
- встановити принципи зовнішньоекономічної безпеки регіонів;
- надати власне визначення зовнішньоекономічної безпеки регіону та держави.

III. Результати

Забезпечення національної безпеки за сучасних умов децентралізації управління державним розвитком потребує виділення регіональної безпеки як окремої складової в системі національної безпеки. Поглиблене вивчення проблем регіонального розвитку та їх урахування в політиці національного розвитку, узгоджена взаємодія регіонів у міжрегіональних економічних зв'язках у перспективі приведе до зростання ролі регіонів в економічному розвитку країни.

З метою з'ясування сутності зовнішньоекономічної безпеки регіону спочатку розглянемо сутність таких понять, як “регіон” та “зовнішньоекономічна безпека”.

Згідно із Законом України “Про стимулювання розвитку регіонів” від 08.08.2005 р. № 2850-IV, регіон – це територія Автономної Республіки Крим, області, міст Київ та Севастополь [1]. Цим законом також визначено правові, економічні та організаційні засади реалізації державної регіональної політики щодо стимулювання розвитку регіонів та подолання депресивності територій.

З погляду державного управління регіон – це частина території держави, виділена за сукупністю різноманітних ознак в адмініс-

тративну одиницю, яка керується для досягнення цілей суспільного розвитку рішеннями органів державної влади. Регіону притаманна наявність стійких соціально-економічних зв'язків і відносин між людьми, які виникають у процесі їх спільного проживання на визначеній території і використання природно-економічних ресурсів [2].

Основною складовою системи національної безпеки є поняття економічної безпеки, яке формується під впливом зовнішнього та внутрішнього середовища, системи загроз та інтересів держави, а її дотримання є основною метою реалізації державної політики із забезпечення економічної безпеки.

Науковці [3–5] виділяють такі види економічної безпеки: глобальну економічну безпеку, міжнародну економічну безпеку, національну економічну безпеку, економічну безпеку регіону, економічну безпеку фірми, економічну безпеку особистості.

Серед учених-економістів на сьогодні немає одностайної думки щодо необхідності включення до складу системи національної безпеки регіональної складової, однак фахівці тривалий час досліджують її як у глобальному, так і в локальному розумінні.

На глобальному (міжнародному) рівні регіональна безпека є складовою загальної (світової) безпеки, яка стосується того чи іншого регіону земної кулі. З цієї позиції регіональна безпека трактується як стан відносин між окремими державами (або групою держав) з одночасним додержанням вимог національної безпеки у взаємодії з ними і являє собою систему елементів, пов'язаних між собою як по вертикалі (національна, регіональна, міжнародна безпека), так і по горизонталі (воєнна, політична, економічна, екологічна та ін.). Визначення регіональної складової національної безпеки України на глобальному рівні тісно пов'язане з участю держави у світових інтеграційних процесах. Важливість забезпечення національної безпеки на міжнародному рівні визначено Законом України "Про основи національної безпеки України", де інтеграцію України в європейський політичний, економічний, правовий простір та в євроатлантичний безпековий простір, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України включено до переліку пріоритетних національних інтересів держави [2, с. 266].

Згідно з локальними підходами, проблеми забезпечення усіх складових національної безпеки досліджуються на трьох основних рівнях: державному, регіональному та господарському. Сутність локального підходу у вирішенні проблем регіональної безпеки полягає в ефективному розв'язанні питань територіального розвитку країни засобами державної регіональної політики. На

локальному рівні регіональні аспекти економічної безпеки, передусім, охоплюють питання державної регіональної політики та вирішення проблем складових національної безпеки на рівні конкретного регіону [2, с. 267–269].

Інтеграція економіки України у глобальні та мегарегіональні економічні системи зумовила приділення більшої уваги безпеці держави на міжнародному рівні, як наслідок, виокремилась складова економічної безпеки – зовнішньоекономічна безпека держави. Під час відкривання економіки країни зовнішньому світу вона стає залежною від світового ринку, і чим вища залежність національного господарства від зовнішньоекономічних факторів, тим більш воно вразливе. Як наслідок, загострюється проблема зовнішньоекономічної безпеки, основним завданням якої є збереження балансу між залежністю національної економіки від зовнішніх умов та її самодостатністю.

Зростання ролі регіонів у суспільно-економічному розвитку країни потребує посиленої уваги до забезпечення зовнішньоекономічної безпеки на регіональному рівні [6].

На думку деяких учених [7–9], зовнішньоекономічна безпека полягає в мінімізації збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників, створенні сприятливих умов для розвитку економіки шляхом її активної участі у світовому поділі праці, відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам.

І.Ф. Бінько та В.Т. Шлемко у складі зовнішньоекономічної безпеки виділяють експортну та імпорتنу безпеку. Під експортною безпекою розуміють відповідність експорту національним інтересам України, забезпечення його раціональної товарної структури та географічної збалансованості, конкурентоспроможності, відсутності дискримінації на зовнішніх ринках та спрямованості на забезпечення високого рівня добробуту нації. Імпорتنу безпеку трактують як раціональну товарну та географічну збалансованість імпорту, що позитивно впливає на розвиток національної економіки, захищає внутрішній ринок і національного товаровиробника, сприяє зміцненню конкурентоспроможності вітчизняної продукції та економічної незалежності України [8].

Аналогічне визначення наведено в методичці розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженій Наказом Міністерством економіки України від 02.03.2007 р. № 60 [10].

Г.Г. Шестопапов стверджує, що зовнішньоекономічна безпека полягає у спроможності держави протистояти впливу екзогенних негативних факторів і мінімізувати завдані ними збитки, активно використовувати участь у світовому поділі праці для створен-

ня сприятливих умов розвитку національної економіки [11].

А.В. Чесноков, здійснивши теоретико-методологічний аналіз економічної літератури, дійшов висновку, що зовнішньоекономічна безпека – це здатність держави через комплекс заходів у зовнішньоекономічній сфері забезпечити сталий розвиток економічної системи держави та її стійкість до зовнішніх негативних факторів, проявів глобалізаційних перетворень у світогосподарській системі з метою реалізації національних економічних інтересів. Головним завданням у забезпеченні зовнішньоекономічної безпеки держави є проведення адекватної експортно-імпоротної політики та встановлення ефективного режиму інвестування [12].

Неможливо не погодитися з думкою С.В. Науменка про те, що зовнішньоекономічна безпека полягає в мінімізації збитків від дії негативних зовнішніх економічних і політичних чинників, створенні сприятливих умов для розвитку і забезпечення конкурентоспроможності підприємницьких структур шляхом їх активної участі у світовому поділі праці, відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам [13].

У свою чергу, В.А. Богомоллов дає таке визначення: “зовнішньоекономічна безпека досягається підвищенням конкурентоспроможності, пристосованістю національної економіки до умов світового ринку, забезпеченням управління та адаптаційної сприйнятливості її як до заходів протекціоністського захисту, так і до політики лібералізації в цілях забезпечення сталого економічного зростання” [14].

Аналіз наведених трактувань свідчить про різноманітність визначень категорії “зовнішньоекономічна безпека”, що перекоонує в її складності, багатогранності та різноплановості.

Останніми роками проблема зовнішньоекономічної безпеки розглядається доволі часто, проте досить однобічно та звужено. На нашу думку, зовнішньоекономічна безпека держави повинна трактуватися як цілісна, нероздільна та цілеспрямована система. Зовнішньоекономічна безпека держави – це спроможність національної економіки протистояти загрозам на світовому ринку, дієвість та ефективність експортно-імпоротної політики, стійкість національної грошової одиниці та фінансового стану держави до зовнішніх і внутрішніх негативних факторів, забезпечення належного рівня конкурентоспроможності держави на світовому ринку.

У контексті сучасних реалій об’єктивно виникає потреба оперувати не лише поняттям “зовнішньоекономічна безпека”, а й ввести в науковий обіг термін “зовнішньоекономічна безпека регіону”. Отже, зовніш-

ньоекономічна безпека регіону – це здатність економіки регіону протистояти деструктивним впливам світового ринку, збалансованість експортно-імпортних операцій, відповідність зовнішньоекономічної діяльності регіонів регіональним економічним інтересам.

Регіон є відкритою системою, більш залежною від зовнішніх факторів, ніж національна економіка, тому ефективне управління регіоном має орієнтуватися на забезпечення його конкурентних переваг з урахуванням вимог економічної безпеки. Надмірна зовнішня відкритість економіки регіону не повинна перевищувати певну межу, яка б означала загрозу регіональній та національній безпеці.

Крім цього, до основних загроз зовнішньоекономічній безпеці регіону належать:

- неефективна структура експорту та імпорту регіону;
- відсутність достатньої підтримки конкурентоспроможності вітчизняної експортної продукції;
- неврегульованість відносин регіонів із центральними органами влади;
- тінізація економіки;
- зростання економічної злочинності та криміналізації;
- значна боргова залежність та дотаційність регіонів;
- нерациональне використання коштів місцевих бюджетів та іноземних кредитів;
- технологічна відсталість промислових підприємств;
- низький рівень наукоємної продукції;
- неконтрольований вплив за кордон інтелектуальних і трудових ресурсів;
- низька професійна компетенція управлінських кадрів регіональних органів управління.

Негативна дія цих загроз посилюється неефективною державною галузевою та регіональною політикою, що знижує міжнародну конкурентоспроможність регіонів, і недосконалим забезпеченням міжнародного співробітництва на регіональному рівні [15].

При забезпеченні зовнішньоекономічної безпеки регіонів особливої ваги набуває дотримання територіальних інтересів, до яких належать:

- відповідність рівня життя населення та способу життя населення, його окремих верств та груп державним і світовим стандартам;
- наявність регіональних бюджетно-фінансових та інших економічних засобів регулювання економіки;
- можливість використання наявних ресурсів (насамперед, трудових);
- функціонування інфраструктурно забезпечених внутрішніх та міжрегіональних зв’язків;

– стабільність суспільно-політичної та національно-етнічної ситуації тощо [4].

Забезпечення регіональної безпеки потребує вдосконалення територіальної організації суспільства, створення умов для динамічного, збалансованого, стабільного соціально-економічного розвитку регіонів країни, формування в них можливостей щодо саморозвитку, а також додержання гарантованих державою соціальних стандартів життєдіяльності населення, підвищення рівня його життя та забезпечення екологічної безпеки незалежно від місця проживання [2].

Проблемою забезпечення зовнішньоекономічної безпеки регіону є незбіг регіональних інтересів, які трансформуються в цілі державної політики зовнішньоекономічної безпеки, що є наслідком як міжнародних, так і внутрішніх непорозумінь у державі і спричиняє економічну нестабільність. Такі умови є сприятливими для появи різних загроз зовнішньоекономічній безпеці регіонів та держави в цілому.

Потрібно зазначити, що для підтримки належного рівня зовнішньоекономічної безпеки регіони повинні дотримуватися таких принципів:

- верховенство закону в регулюванні зовнішньоекономічної діяльності;
- гарантований захист регіональних економічних інтересів;
- узгодженість економічних інтересів окремих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та економічних інтересів регіону;
- своєчасність і дієвість заходів щодо відвернення та нейтралізації загроз регіональним економічним інтересам;
- рівноправність відносин між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності;
- послідовне та координоване відкривання національної економіки;
- дотримання загальноновизнаних норм і принципів міжнародного права в зовнішньоекономічній діяльності;
- вирішення торгових спорів шляхом консультацій і переговорів.

IV. Висновки

Отже, дотримання належного рівня зовнішньоекономічної безпеки регіонів неможливе без створення внутрішнього та зовнішнього захисту від деструктивних впливів, без конкурентоспроможності вітчизняних товарів на світових ринках і стійкості фінансового становища.

Головною метою забезпечення зовнішньоекономічної безпеки регіону є захист регіональних інтересів, основними з яких є: максимальне використання потенціалу регіону, розвиток міжтериторіальних зв'язків, у тому числі й міжнародних, створення більш ефективних господарських об'єднань.

Підвищення безпеки регіону залежить від рівня державної підтримки і розробки дер-

жавних програм регіонального розвитку. Особливу роль відіграє участь центру у вагомих регіональних інвестиційних проектах та у створенні сприятливого клімату для розвитку економічного середовища в регіоні.

З метою забезпечення економічної безпеки територій економічна регіональна політика держави повинна вирішити подвійне завдання. З одного боку, вона має сприяти розвитку інтеграційних процесів, спрямованих на зміцнення державності, а з іншого – забезпечувати регіональну самостійність і належний рівень економічної безпеки регіонів.

Зовнішньоекономічна безпека регіону тісно пов'язана з рівнем його економічного розвитку, тому чим більш економічно розвинутий регіон, тим вищий рівень його зовнішньоекономічної безпеки.

Таким чином, забезпечення зовнішньоекономічної безпеки є гарантом державної незалежності, умовою сталого розвитку й основою підвищення рівня якості життя населення. Тому першочерговим завданням є запобігання загрозам зовнішньоекономічній безпеці регіонів та їх ліквідація.

Узагальнюючи, зазначимо, що для покращення стану економіки України та її регіонів, зокрема, потрібне створення надійної системи економічної безпеки, яка б забезпечила її захист від зовнішніх і внутрішніх негативних впливів та сприяла підвищенню рівня конкурентоспроможності.

Перспективи дослідження вбачаємо у визначенні оптимальних та порогових значень індикаторів зовнішньоекономічної безпеки регіонів.

Список використаної літератури

1. Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів" від 08.09.2005 р. № 2850-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2850-15>.
2. Новікова О.Ф. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення : монографія / О.Ф. Новікова, Р.В. Покотиленко ; НАН України. Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2006. – С. 269.
3. Козаченко Г.В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : монография / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарёв, О.М. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.
4. Пономаренко В.С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование : монография / В.С. Пономаренко, Т.С. Клебанова, Н.Л. Чернова. – Х. : ИНЖЭК, 2004. – 364 с.
5. Чернявский А.Д. Антикризисное управление : учеб. пособ. / А.Д. Чернявский. – К. : МАУП, 2000. – 206 с. ; Механизмы управления экономической безопаснос-

- тью / под ред. Ю.Г. Лысенко. – Донецк : ДонНУ, 2002. – 178 с.
6. Економічна безпека держави в умовах інтеграції до світового співтовариства : матер. міжнар. наук.-практ. конфер. – Дніпропетровськ : Академія митної служби Країни, 2005. – С. 215.
  7. Економічна безпека : навч. посіб. / за заг. ред. З.С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
  8. Шлемко В.Т. Економічна безпека України : сутність і напрямки забезпечення : монографія / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
  9. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян. – К. : Вид-во КВШ, 1998. – 462 с.
  10. Наказ Міністерства економіки України “Про затвердження методики розрахунку рівня економічної безпеки України” від 02.03.2007 р. № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=97980.
  11. Національна програма забезпечення економічної безпеки в контексті стратегії соціально-економічного розвитку України : матер. круглого столу (м. Київ, 1 листопада 2000 р.) / С.І. Пирожков та ін. (ред.) ; Рада національної безпеки та оборони України. Національний інститут українсько-російських відносин. – К., 2001. – С. 84.
  12. Чесноков А.В. Напрями зміцнення зовнішньоекономічної безпеки України за умов інтеграції до ЄС / А.В. Чесноков // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 2 (56). – С. 120–126.
  13. Науменко С.В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України : дис. канд. екон. наук : спец. 21.04.01 / С.В. Науменко ; Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 2007.
  14. Богомолов В.А. Экономическая безопасность : учеб. пособ. / В.А. Богомолов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 303 с.
  15. Бабець І.Г. Науково-технологічна компонента зовнішньоекономічної безпеки регіонів України в умовах євроінтеграції / І.Г. Бабець // Економічна безпека держави і науково-технологічні аспекти її забезпечення : праці II-го наук.-практ. сем. з міжнар. участю (21–22 жовтня 2010 р.) / відпов. ред. Є.М. Письменний, Н.В. Караєва. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю.А., 2010. – С. 8.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2012 р.

Резник Н.А. Внешнеэкономическая безопасность региона: сущность и проблемы обеспечения

В статье раскрыта сущность понятий “регион” и “внешнеэкономическая безопасность”. Рассмотрена роль внешнеэкономической безопасности региона в обеспечении национальной безопасности государства, раскрыты основные проблемы обеспечения внешнеэкономической безопасности регионов. Предложено авторское определение терминов “внешнеэкономическая безопасность государства” и “внешнеэкономическая безопасность региона”.

Ключевые слова: национальная безопасность, внешнеэкономическая безопасность, регион, региональные интересы, угрозы, внешнеэкономическая безопасность региона.

Riznyk N. External economic safety of region: essence and problems of providing

In the article it is found out essence of concepts “region” and “external economic safety”. The role of external economic safety of region is considered in provided national safety of the state, the basic problems of providing of external economic safety of regions are exposed. It is offered authorial definitions “external economic safety of the state” and “external economic safety of region”.

Key words: national safety, external economic safety, region, regional interests, threats, external economic safety of region.